Покотилося по селу, що баба Марійка померла. Першими забігли, по дорозі до школи, сестрині онуки. Через поріг — а баба Марійка наварила вермішелі, маслом засмачила й кошенят годує. Привела їх кішка двійко, аж тут Дзюнзюрка нагодилася: давай, каже, я в рівчаку їх потоплю, саме негода така, бурчак реве, подумати страшно. Марійка й пожаліла кошенят, тепер ось клопіт.

— Ой бабо, а ми чули, що ви померли!

— Та ні, онучки, це у мене давлєніє, приступ був...

Дала їм по пряничку, побігли.

Ще слід не прочах, коли машина біля двору зупиняється. Марійка не стала чекати, вийшла за поріг, а вже по стежці покійної сестри зятьок черевом трясе — шофер у колгоспі, а розпасся, наче який кухар з ресторану. Уздрів бабу, аж за черево вхопився:

— Ха-ха, а я вас ховати приїхав!

— Так-таки не терпиться бабу закопати?

— Нам аби зачепеньку, щоб випити! — підхопив зять.

Легко жив, легко й балакав. А бабу не забував, хоч яка вона йому там рідня: вугольку добуде, дровепь нарубає, і город Марійчин перший на кутку ореться, бо йому все доступніше — голову колгоспу возить. Правда, хату вона на нього переписала, бо на кого ще?

— Встигнеш мій курінь пропити.

— Е, бабо, ви такого не кажіть: як продамо ваш курінь, гроші покладемо старшій дочці на кооператив.

— Мо', й справді час мені помирати?

— Живіть спокійно — вона у Києві ще й не прописалася.

З тим і поспішив до машини, бо вже, каже, покликав колія, щоб кабанця порішив. Краще б не казав такого — тільки розсердив бабу Марійку. Хіба в них кабан? Поросятко, влітку купили, сала того, мо', ще на палець, сама шкурка, — і зіпсувати на поминки! Людей, звісно, одбути треба, і обід поминальний, і дев'ять днів. і шість тижнів. Тепер що похорон, що весілля — однаково, тільки й того, що не співають, як у землю спровадять. Але чому ж у колгоспі м'яса не купити, хіба голова своєму шоферові не випише? А в місті риби мороженої та ковбаси купити, люди вони не бідні, та й вона, баба Марійка, на похорон грошиків припасла. А поросятко тепер заколоть — все одно що викинути. Аж "давлєніє" від тих думок піднялося — пішла в хату, прилягла, руки на грудях склала і очі заплющила. Чи не морочити людям голову та й справді померти? Але ж сира земля-матінка, а в неї — ревматизм і сіль у кістках, якби ж знаття, що є воно на тім світі, пекло, вченими людьми відмінене, що буде як руки-ноги погріти...

Аж тут розчахнулися двері, і заголосило, заспівало з порога:

— Ой ти ж моя подруженько золота, сусідонько ненаглядная! Нащо ж ти пішла од мене в доріженьку невозвратную?! Нащо ж ти залишила-покинула мене самісіньку на весь білий світ?! Сходжу ж я з автобуса біля лавки, сонечко сяє, горобчики скачуть, людоньки веселяться, а мою душеньку з дня у ніч, як в ополонку: баба Марійка померла! Рученьки-ніженьки мені віднялися, нащо ж я ту квасолину на базар возила, нащо ту копієчку торгувала, а моїй подружці дорогенькій оченяток не закрила, останню доріженьку словом ласкавим не встелила-а-а!

Дзюнзюрка дріботіла через хату бочком, права нога тіпалась, наче замітала слід лівої. Це у неї відтоді, як колгоспної роботи стала уникати, по лікарях їздила"та діставала довідки. Кирило глузував з неї, коли напивався і сміливішав: на милиці зіпнеться, дерев'яною кульгою дриґає. А до базару Дзюнзюрка, ще як молодша була, мішок попереду, мішок за спиною — машиною не наздоженеш. Вік — на пучках, лише базар та свій город і знала. А чому їй на пучках було не сидіти, прожила за Кирилом, як за кам'яною горою, єдиний чоботар на всеньке село, хоч і пив горілку, як воду. Може, й пив через неї, ротату. А не стало Кирила (їхав п'яний на своїй інвалідці та з містка у бакай і шугонув) — і Дзюнзюрка осіла. Тільки й зосталося, що поганий норов її. Бачила Марійка крізь примружені вії: голосить-співає, а очима по стінах так і шнирить. Ще голосом тужить, а вже не до Марійки йде, а до вікна прямує. Зирк на город, зирк на вулицю: чи ніде нікого, — а тоді коліньми на лаву, як сімнадцятка, і ну нишпорити за рушниками та вишитим на полотні портретом Тараса Шевченка. Посміхнулася Марійка в кістляву спину Дзюнзюрки: шукай, мовляв, шукай, чорта лисого знайдеш! А вголос сказала:

— Хай, сусідонько, вороги наші мруть та нам доріженьку труть, а ми сухарів насушимо, аж тоді рушимо...

Сказала — наче стелю над Дзюнзюркою обвалила; затремтіла вся, веретеном крутнулася, сповзла з лави на долівку, сіла й ноги розкинула.

А баба Марійка шпетила:

— Ой ти ж паскудниця, отака паскудниця! Хіба я не знаю, що ти по закутках шукаєш, за чим увесь вік полюєш? Голосом своїм поганим голосиш, а душею радієш, що Марійка руки склала, та скоріш Кирилові листи вудиш. Не бачити тобі листів од Кирила, собача твоя тінь погана, як своїх вух, помру — і листи з собою заберу, бо не тобі, розлучниці, ті листи дорогі писано...

Дзюнзюрка як сиділа, так і посунулася до порога, відштовхуючись від долівки руками й п'ятами. Сковзнула з порога в сіни — тільки й шелеснуло попід вікнами, та тинок, що на межі між їхніми грядками, закректав. Хатні й сінешні двері лишилися навстіж. Курка, зозулястенька її, зайшла з двору, цибато, як балерина в телевізорі, дибала через хату, задумливо киваючи головою па докгій, голій (уже линяли кури) шиї.

— Ко-ко-ко-ко...

Ніби роззиралася по хаті й питала: їло тут сталося? Не стрималась Марійка, розсміялася, як глолода. І вже про смерть не думалося. Вигнала курку, двері зачинила, бо холодом із сінець дихало: хоч і сонечко, а вже осінь. Тоді намацала під подушкою вузлик, розв'язала — паспорт лежав у вузлику, гроші іїа походо:! і листи від Кирила.

Три листи, як три зіроньки, що СРІТП'.;! їй усе життя. Папір жовтий і в зморшках, наче руки Марійчині. Літери, хімічним олівцем писані, па згинах витерлись, а де сльоза її на папір упала — синіми клітками розпвіли...

Проводжали Кирила па фінську, а вона плакала в пригребиці, бо на людях соромилася за хлопцем плакати, лише починала дівувати. Проводжали на фінську, а воював з німцями. Перед війною Марійка поїхала на курси трактористів. Як загриміло, посадили її на трактор і сказали: їдь на схід, щоб народне добро не втрапило ворогові у руки. Трактора за Доном розбомбило, згорів, як свічка. Марійка в саратовських степах прикоренилася і робила трактористкою усю війну, як один день. Узимку сорок третього приїхав у їхнє селище артилерійський старшина — коней набирати. Ременями переперезаний, грав на гармошці і ногами в хромових чоботях притупував. Вона трохи не здуріла з радості, коли переступила поріг клубу: "Кирило!.." Сніги тої зими були такі білі, ніколи вже вона таких білих снігів не бачила. Тиждень минув — наче зірка прокотилась по небу і згасла. Від'їжджав старшина — при всіх поцілував Марійку:

— Як не вб'ють на війні, будемо життя з тобою ділити...

Три трикутнички прилетіли в степове село від Кирила, а четвертого не дочекалася, хоч довго чекала. В останню воєнну весну провалилася Марійка під кригу з трактором, ноги їй одняло, майже рік у лікарні пролежала, заново ходити вчилася. Рвалася на рідну Наддніпрянщину, як птах із вирію, а тільки в сорок сьомому повернулася. Аж Кирило уже четверту весну вдома, у сусідки її й подружки приймакує. І дитинку від нього сусідка та подруга Марійчина носить. На Дніпрі, біля Києва, ногу йому одірвало. Пришкандибав з госпіталю в село, а тут ні кола ні двора, мати у війну померла, хату німці на бліндажі розібрали. Ну, Марійчина подружка й підкотилася...

Побачив Кирило Марійку через тин, обвис на милицях, наче на дибі, губи ледь ворушаться:

— Не май зла на мене. Марійко, діло житейське...

Вона й не мала зла на Кирила, а на подружку свою колишню мала...

Вийшла баба Марійка у двір, сіла на сонечку. Тут наче і очі не так сльозилися. Розгорнула перший трикутничок. Читала вголос, кожне слово окремо, наче бурячки розсаджувала:

— "З відважним воїнським привітом до тебе старшина Кирило Дзюнзюра! Б'ємо фашистів на всю силу! Б'ємо штиком, прикладом і снарядом. Тікають од нас, як воші од вогню. У ввірених мені військах — повний порядок. Вищі командири відмічають за високу дисципліну і самочуствіє. У перервах між боями споминаєм своїх подруг бойових, які в умовах тилу кують разом з нами перемогу..."

Тут Марійка завжди плакала, коли читала, бо згадувала, як важко було їй на тракторі і днями, й ночами в степу; і село степове згадувала — сіре, хати саманні, ні квіточки, ні рослиночки, ні деревця; і верблюдів

згадувала — верблюдів вона боялася... І сьогодні баба Марійка заплакала. Плакала, а краєм ока назирала крізь щілини у високій, але вже струхлій і похиленій лісі, як Дзюнзюрка із стільчиком у руках хилитає до межі. Прихилитала, сіла під тином і принишкла. Звичку вона таку давно взяла — слухати, коли Марійка листи від Кирила читала. А що, хай слухає, хіба Кирило їй, Дзюнзюрці, хоч слово лагідне за Стільки літ сказав?

— "Бойовий привіт з фронтів війни шле подрузі Марії старшина Кирило Дзюнзюра! — баба Марійка ще додала сили своєму голосу, щоб кожне слово вкладалося у вуха сусідки по той бік тину, бо ж перепитуватиме і всю музику зіпсує. — Женемо проклятого гітлеряку, як поганого собаку! Обминає мене куля-дура, і ти не сумнівайся. П'ю фронтові сто грамів за твоє здоров'я і споминаю нашу з тобою любов. Солдати мої співають про Катюшу, а я співаю на твоє ім'я. "Выходила на берег Мария, на высокий берег, на крутой, выходила, песню заводила про степного сизого орла, про того, которого любила, про того, которого ждала..." Багато писати нема коли, бо я з військами у бойовому поході, німець драла дає, а ми на п'яти наступаємо. Привіт доблесним працівникам тилу — старшина Кирило Дзюнзюра".

Курка Дзюнзюрчина пролізла попід лісою, виструнювала шию й дзьобала кукурудзу. Не підводячись, баба Марійка намацала біля ніг камінчик, пожбурила. Тільки шелеснуло за куркою, а Дзюнзюрка заскрипіла під тином:

— Ти нащо в моїх курей камінням кидаєш?!

— А ти ждеш, що я кидатиму смаженими пиріжками? — одбрила баба Марійка.

І далі читала, останнього листа від Кирила:

— "Здрастуй, Марійко дорога! Підходимо до Дніпра і скоро піднімемо прапор перемоги, де наші з тобою дитинство і молодість. Я жду тої хвилини щасливої, коли скінчиться війна і ми зустрінемося з тобою в рідному селі й будемо поживать. Маріє, я так скучив за тобою, що не описати і не передати із своєї душі на бумазі, і ти не зрозумієш усього. Пахне мені вулиця наша, полин під тинами і наше з тобою довге життя. На цьому до побачення, із скучним привітом до тебе старшина Кирило Дзюнзюра".

Замовкла баба Марійка, і Дзюнзюрка мовчала. Шпаки хмаркою впали на кущ бузини. Вогнем горіла під осіннім сонцем калина в кінці грядки. Небо чисте було, як сльоза, а скорий вечір приморозком дихав — радіо обіцяло.

— Почитай-но ще, Марійко...

І баба Марійка почала спочатку:

— "З відважним воїнським привітом до тебе старшина Кирило Дзюнзюра! Б'ємо фашистів на всю силу!.."

1980